

Tarjányi Eszter

Madách Imre három orvosa

Három időszak, három orvos, három gyógyító teória. A beteg ugyanaz: Madách Imre. A költő, aki minden esetben hitt a gyógyítóban, aki hitt a gyógyulásban és aki hitt a csodában. Már régen eltűnt az a kor és meghalt az a beteg és hol vannak már gyógyítói, mégis fontos, hogy ki volt, kik voltak azok, akik kezelték testét, meggyógyították, vagy csak éppen meghosszabbították életét gyógymódjukkal, gyógyszerükkel vagy egész egyszerűen csak a személyükbe vetett hit által. Akik, még ha nem is mindig használtak, de elkápráztatták egyéniségükkel, és reményt keltettek benne hírnevükkel.

Madách Imrét rendszeresen visszatérő egészségügyi rendellenességei rákényszerítették e különféle módszereket alkalmazó doktorok újdonságainak kipróbálásra. A kényszer, de talán a természettudományos érdeklődése miatt is, szívesen fordult e hírnév szárnyára kapott orvosokhoz.

Az egyik, eddig talán legkevésbé vizsgált terület Madách Imre életrajzában orvosai-

nak pontos megnevezése, orvosi tevékenységüknek és Madáchcsal való kapcsolatuknak a vizsgálata. Noha többek neve is fennmaradt közülük, az alábbiakban három - irodalomtörténeti és művelődéstörténeti szempontból jelentősebb egyéniségnek tűnő - gyógyász eddig kevésbé vizsgált személyét mutatnám be.

A rudnói csodaorvos: Madva Ferenc

»Erősen hiszem, hogy ha két századdal előbb élt volna, ma újabb Faust mondája lenne az irodalomnak - jó tót népünk fantáziájából szöve.«¹

A legnagyobb zavar a rudnói csodalelész esetében van. Nevét *Radó György* Madnaként említi valószínűleg téves adatot átvéve, jelezve azonban a Madva név előfordulását is.² A helyes név valószínűleg a *Madva Ferenc*. Ő volt tehát az a csodaorvos, akit 1843 októberében látogatott meg Madách Imre, és akinek alakját *Szontagh*

*Pál*nak írt levelében így rajzolta meg: "Meg kísértem a csoda embert lefesteni: Magas, sovány, barna, gömbölyű képű vékony orral, szemei átható pillanattal, nagy és keskeny szabású száj, kevés haj; kamanra [?] melly mint egy 30 év vas fogainak nyomdokát viseli, s így vagy tíz évének köszönheti, hogy gazdájának öccse. – a szoba s a pap lak maga igen szegényes. – El mondván torok bajomat, mindjárt köszvényes állapotra ismert benne, mi nagy mértékben meg nyéré számára bizodalमत. – Rendelt szereket: porokat illy címmel: pulveres Privigyenes és decoctumot mellyet gondolom minden patikában megcsinálhatnak mert a füvek külön nevezék."³

Madách leírása pontos, mert szinte meglepően – a Madách kiadásban kérdőjellel jelzett papi sapkát, a kamanrát is beleértve – egyezik vele *Arányi Lajos* leírása, aki 1844-45-ben látogatta meg a rudnói lelkészt, és vizsgálta meg orvosi eljárását: "feszese figyelműre veszem a plébánost s ezek lőnek észrevételeim: mintegy 55 (voltaképpen 62) éves, magas szikár férfiú, tiszta fekete bársony kamanrával (házi papi sipkával) ...kevésbé hátra konyuló homloka kitűnőleg magas..."⁴

Madách Imre egy későbbi levelében szintén említi a rudnói orvost, akihez lehet, hogy öccse, Pál is ellátogatott.⁵ Ebben a levelében panaszkodik, hogy az orvosságot és a nyugalmat elrendelő kezelés nem sokat segített neki, mégis érdekes Madva személye, aki az 1840-es évek közepének, első felének legnagyobb orvosi szenzációja lehetett, és akiről *Tolnai Vilmos* azt feltételezi, hogy a londoni színben az életelixírét ajánlgató Nyegle

alakját mintázta Madách.⁶ Ki is volt hát ő?

Madva Ferenc 1786. szept. 14-én született Nyitra megyei Skalitz helységben (ma: Skalica, Szlovákia) és 1852. aug. 20-án halt meg Szucsányban szintén Nyitra megyében (ma: Sucany, Szlovákia), közel orvosi működése színhelyéhez, Rudnóhoz.⁷ 1825-ben került Rudnóra plébánosnak, az anyanyelve szlovák volt, ezen kívül latinul és rosszul németül tudott.⁸ A népszerűsége óriási lehetett. Az ismert személyiség, az orvosi közélet és nyelv kialakításában nagy szerepet játszott *Bugát Pál* szerint: "Hazánk oligarchiája, arisztokratája, első méltóságú theológusai és werbóczyanusai részéről népvándorlás indult Rudnó felé".⁹ Az akkoriban kedvelt író, *Nagy Ignác* az *Életképek*ben felmagasztaló hangú "úti képecskét" írt hozzá való útjáról és a csodálatos orvosról.¹⁰ A *Budapesti Híradó*ban a Budapesti Hírhang rovat pedig így számol be hírnevéről: "Utcáinkon alig látni embert, sokan zöldben laknak, mások fürdőkben mulatnak, sokan pedig Rudnóra utaznak a csodatevő lelkészhez, kinek híre napról napra növekszik. Legközelebb nemzeti színházunk egy pár tagja is oda utazott. Magunk is több beteget ismerünk, kikre már ki volt mondva a halálos ítélet, kiket a rudnói lelkész rövid idő alatt mégis tökéletesen meggyógyított."¹¹

Valószínűtlennek tűnő híresztelések is szárnyra kaptak. Madách Imre anyjának, id. Madách Imrénének, Majthényi Annának írt levelében említi, hogy azt hallotta, hogy a rudnói papot Bécsbe vitték a császárt kúrálni.¹²

Madva működése azonban nemcsak csodát, hanem haragot is kiváltott. Az orvosok veszélyeztetve látták szakmájuk tekintélyét általa. A magyar tudományos közélet ekkor szerveződött, az orvosi gyakorlat hivatalos szabályai is ekkoriban alakultak ki, nem csoda hát, hogy *Bugát Pál* élesen tiltakozott az ellen, hogy Nyitra megye az orvosi képzéssel nem rendelkező plébánosnak megengedte a receptek felírását és így "orvosi diplomával mintegy ellátta".¹³ Bár Madva személyéről tisztelettel beszél, az eljárást veszélyesnek tartja, könnyen visszaélésre adhat alapot, mert a megye, "ha ma egy papot hatalmazott fel orvosságrendelő hatalommal, holnap tán egy vénasszonyra, holnap után pedig plane a hóhérra – kik szinte igen szeretnek kuruzsolgatni – kerülend a sor".¹⁴

A rudnói orvos népszerűségét azonban nem Bugát Pál törte meg, hiszen ekkoriban, az 1840-es évek első felében lehetett a hírneve a legnagyobb. Állítólag Irkutschból,¹⁵ Kamcsatkából és Dél-Amerikából is jöttek hozzá betegek.¹⁶ Jól mutatja ismertségét Kossuth levele is, amelyben Wesselényit kívánta rávenni, hogy megvakulással fenyegető szembetegségét a csodaorvossal próbálja meggyógyíttatni: "Nyitra megyében Rudnón van egy falusi Cathol. pap, csudahírű orvos s valóban méltán csudahírű. Stáhly¹⁷ meglátogató s azon itélettel jött tőle, hogy úgymond tanulhat tőle az egész orvosi kar s fiát hozzá vitte gyakorlatra. Az ember nem charlatán, nem valamely új rendszerteremtő, mint a nagyhírű csudaorvosok, irgalmas szerzetesbeli barát, s mint olyan tudó-

mányosan tanult orvos, kinek más orvos felei előtt, elsőse a csudával határos kórismeretben áll; a bámulatig híven mondja el egy kis figyelmes vizsgálat után a beteg baját, symptomáit, okait, s következményeit ... Pénzt senkitől el nem veszen, de élelmi szerket igen; mert számosan feküsznek nálla messze vidéki szegény betegek, kiket gyógyítás alatt táplál. Ezen ember 20 éven át volt a hegyközi vidék szegény lakosainak védangyala ... pár év előtt egy nagyúri gyerek vetődött hozzá, ő meggyógyítá, s azóta országszertéről tódulnak hozzá a betegek és igen kevés jó vissza tőle vigasztalanul; nem hiteget, nem áltat senkit, de segít, hol már minden orvos mestersége kudarczot vallott. Nem mendemonda után beszélek, hanem positiv tudomásból. Egy sógoromat tüdővérszből gyógyította ki; házi asszonyom csaknem egészen elveszté már szemevilágát ... és segített rajta. Fiáthné köszvényes fájdalmak következtében megvakult; a pap meggyógyította, – lát, ép egészségesen; – tudok esetet, hogy egy vakon születettnek, tudok másat, hogy egy 15 év óta vaknak visszaadá szemevilágát, nem operatió, hanem belső gyógyítás által stb., általában légkedvenczebb gyógyítása a belbajok hatásából eredett szemnyavalyák; – mondja, hogy nem ismer istenibb éldeletet, mintha vaknak világot adhat. – Barátom! Kérlek Istenre, kényszerítlek a hon s barátság szent nevére: ülj kocsira s vitesd magadat bármi lassan, bármi bajosan ez emberhez; ő ... talán hogy visszaadja hajdoni erődöt, épségedet házadnak, hazádnak s nekünk szerető barátaidnak; ha nem képes - nem fog áltatni."¹⁸ Wesselényi válaszeve-

lében megígérte Kossuthnak, hogy minden orvosokban való csalódásai ellenére amit "állapotom s jelesen lábom, annyira javul, hogy utazásra képes leszek ... lehet, hogy Rudnóra is elmegyek."¹⁹ Pár nap múlva pedig megírta Kossuthnak, hogy egy ismerőst megkérte, menjen el helyette Rudnóra és érdeklődjön meg, vajon bajára tudna-e megoldást a lelkész. Levelezéséből úgy látszik, Wesselényi mégsem ment el. Ennek oka lehetett talán, hogy hiába küldte el érdeklődő követét. Madva ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy a gyógyulást keresővel személyesen találkozzon és a szemébe nézhessen, mintha ebben rejlett volna orvosi ereje, hiszen első ránézésre döntött az orvosságról, többnyire meg sem hallgatta a beteget. Az a hír terjedt el róla, hogy a szemből olvassa ki a beteg panaszát.²⁰

Arányi Lajos a későbbi neves kórboncnok 1846-ban könyvet adott ki a rudnói lelkész orvoslásainak leírásával. Véleményének végső kicsengése nem kedvező: nem használ, de nem is árt az elhíresült csodaorvos.²¹ Arányi bírálata valószínűleg döntő lehetett Madva hírnevének csökkenésében, hiszen alig egy év múlva, 1847-ben *Jókai Mór* az *Életképekben* már így írt: "Pár év előtt mekkora zajt ütött a rudnói csodalelkész! a lapok nem restellették telekürtölni vele a félvilágot, gyógyított, remekelt, csudákat vitt véghez, imádtatott ... és mi lett belőle? ki tud róla valamit?"²²

Bár a hírek róla hamar elhallgattak, emléke azért mégis sokáig élhetett. *Arany János* 1855-ben írt versében (Népevelés) említi "Rudna"-t, 1895-ben pedig síremléket

emeltek neki.²³ A nép között a csodaorvos emléke még a századfordulón is élt, "az általa készített rudnói pilulát és haj kenőcsöt pedig még most is (1902-ben) árulják a felvidéki gyógyszerházak legnagyobb részében."²⁴

A rudnói csodaorvos praxisa azonban nemcsak Arányi könyve miatt eshetett vissza. *Csippék János* Rudnó környékén, a nagytapolcsányi gyógyszerházban volt patikus akkor, amikor Madva emlékezete még élénken élt. Szerinte a lelkész még hat évig folytatta gyógyító tevékenységét Arányi könyvének megjelenése után, csak kisebb körben, kevesebb hírveréssel, mert betegeskedése miatt önként vonult vissza a több munkától.²⁵ Csippék Madva gyógymódjáról is érdekességeket árult el, hiszen ő még kapott az általa rendelt receptekből. Véleménye szerint: "Méltatlanul vádolták ... kapkodással és irracionális rendeléssel, mert receptjei a maguk idejében feltétlenül korszerűek voltak."²⁶

Ez a korszerűség azonban a korábbi orvostudomány eljárásaival is párosult. A gyógyszerész szerint ugyanis "egyik-másik receptjében olyan anyagok is találhatóak, a melyekről a modern farmakológia lemondott s mai kor gyermeke mosolyog felettük, de ne felejtjük viszont, hogy Madva még a XVIII.-ik század tudományában nőtt fel, mikor a szerek természetfeletti hatásában való hit még erős volt. Ez magyarázza, hogy pl. az 'Unguentum Rudnense'-ben a számpata alkatrésznek is hely jutott."²⁷

Vajon Madách is szedett patareszeléket? Mi is lehet hát az a levelében említett "Pulveres Privigyenses"?

Arányi Lajos könyvében többféle Madva által rendelt szer receptjét ismerteti, köztük azt is – a privigyeci port –, amit Madách is kapott:

"Pulvis. privid.
Rp.Calomel
Sulf.auri antim. aa grB
Opii grB
pulv.rad.liqu.gr.10
M.D.P.dosi"27

A recept szerint tehát Madách Imre nem szedett számárpata reszeléket,²⁹ mégsem használt köszvényének a rudnói pap gyógyszerre. Bajját inkább gyógyfürdőkkel igyekezett hát gyógyítani...

Írók, költők orvosa: Kovács Sebestény Endre

*"...te barátom, nem léssz oldalamnál
Mindig, s ha orvost lenék is bajomnak,
Orvosbarátot, mint nekem te voltál.
Alig hiszem, s oly bensőt, hűt, soha!"³⁰*

Deák Ferenc homeopata orvosa *Argenti Döme* volt, akinek a könyvét Madách is olvasta, allopatikusan gyógyító orvosa pedig Kovács Sebestény Endre (1814-1878); ez az írók körében is népszerűvé vált orvos. Hogy a doktor mikor került először kapcsolatba Madách Imrével, nem tudható pontosan. Madách anyja, fia haldoklását látva hívta Pestről,³¹ de minden bizonnyal korábban is találkoztak már. Nem valószínű, hogy ismer-

etlenül hívták volna a haldoklóhoz. Kovács Sebestény Endre lehetett az a pesti orvos, aki Madáchot az 1861. évi országgyűlésen Pesten kezelte, aki leveleiben Kovácsként szerepel.

Az 1861-es országgyűlés előtt újra jelentkeztek Madách Imrénél a megszokott köszvényes panaszok. Április 29-én kelt levelében írta *Madách Károlynak*, hogy "...igen ebül voltam köszvényben, de Kovács nagyon korán érte, s bár minden előjel úgy volt, mint máskor mikor holnapokig feküdtem, valami 2 héti házi áristommal reményelem ki szabadúlok a bajból."³² Május 8-án azonban már jobban volt, és orvosa engedélyével elment a felirati és a határozati párt között zajló országgyűlési vitára.³³ Május 29-én kelt, édesanyjához írt levelében pedig már sikeréről számol be, amelyet felszólalásával aratott. Beszéde és a vele járó izgalom azonban megviselte akkor már egyre gyengülő egészségét. "Egészségemnek az igaz egy kicsit ártott amennyire bizony az izgatottságtól a szívverés erősebb lett, de Kovácsnak is olly öröme volt a sikerben, hogy azért meg bocsájtott, meg parancsolta, hogy két napig ne mennek ülésbe s csillapító cseppeket szedjek s minden jó lesz".³⁴ Valószínűleg azonban már korábban is ismerték egymást, nem az 1861-es országgyűlés volt első találkozásuk ideje és helyszíne, hiszen ebben az édesanyjához írt levelében nem mutatja be a pesti orvost, hanem Kovácsként – régi ismerősként – említi.

Talán Kovács Sebestény Endre volt az első igazán felkapott képzett orvosa e kor-

nak, aki nem pusztán ideiglenes sikert aratott, mint a korábban elhíresült és gyakran képzetlen csodaorvosok. A *Vasárnapi Újság* 1856-ban arcképpel együtt mutatta be, megjegyezve, hogy "jelenleg nem csak Pestnek, hanem egész magyar hazánknak egy leghírhedettebb orvosa és sebésztudora ..., aki a főváros főbb rangú világának is kéréselt és kedves orvosa".³⁵

Az első feltehetően jól megfizetett, drága – mai kifejezéssel élve – sztárorvosa lehetett ennek a kornak, aki akkora vagyont hagyott maga után "milyenre nem volt példa a magyar orvosok között, s külföldi orvosi tekintélyek sorában is ritkán".³⁶

Kovács Sebestény Endre mindezt úgy érte el, hogy mentes volt a korabeli – és nem csak a képzetlen csodaorvosok által művelt –, ma a természetgyógyászat körébe sorolható eljárásoktól. Tekintélyét nem a gyógyítás körébe tartozó divatoknak, sem a pár szerencsés eset utáni hírverésnek köszönhette, hanem sebészi ügyességének. Ez ebben a korszakban ritkaságnak számíthatott, hiszen ekkor még nem utasította el az új módszerekkel kísérletezők táborát az orvostársadalom olyan élesen, mint manapság. Nem tette tönkre orvosi tekintélyét az, aki homeopátiával, delejezéssel foglalkozott, vagy a vízgyógyászatot alkalmazta, sőt éppen hírnevét alapozhatta meg általa. Az orvosi közélet egyik szervezője, Bugát Pál fordította le pl. először Hahnemann Organonját magyarra. Egy másik elismert orvos, *Gárdos János* pedig a delejes gyógyítás híve volt, aki nemcsak a homeopátiáért rajongó *Vörösmarty Mihály* t kezelte, hanem ő vette rá a későbbi-

ekben a legnagyobb magyarországi spiritista médiummá lett *Vay Adelmát* is a médiumisztikus írásra.

Az új módszerek háttérében az a változás állt, amely az orvostudományban a XVIII. sz. második felétől indult, és ami hazánkban a múlt század közepére már erősen érzékelhetővé vált. Az átalakulás kezdete a felvilágosodással jelölhető meg, amely az orvostudományban a korábnál fokozottabban szétválasztotta a tapasztalati és az elméleti módszer korábban még többé-kevésbé összhangban érzett egységét. A múlt század negyvenes éveiben már egyértelműen érezhetővé vált hazánkban is az orvostudomány elszakadása a spekulatív tudományoktól, a vallástól és a filozófiától. A korabeli orvosok legalábbis ekkor figyeltek fel erre. "Az eddigi rendszerek ... elméletei, ámbar a legellenkezőbbek, mégis abban megegyeztek, hogy csalfa állítmények szövvényéből alakultak és eképpen az őszinte orvosok a gyakorlatban empiricus gyógymódot kénytelenítenének követni, mely nekik ugyan sokféle a tapasztalatból elvont ... szabályt nyújtott, de a nélkül, hogy ezek valamely rendszerrel egyesíthettek volna. Az elmélet a gyakorlattal való egyesítési törekvések sikertelenek voltak."³⁷

Volt, aki józanul tudomásul vette, volt, aki sajnálkozott miatta, mint Arányi Lajos, aki szerint "bizonyos idő óta némi vallási hidegség, sőt még holmi bölcészeti iszony is bontakozik a gyógyászságban, visszatorlaltik az elmélkedés (speculatio), s csupán az empirismus (tapasztalhatóság) tág s kényelmes országútján történik renyhe ledérséggel

a pályázás.”³⁸

Voltak aztán, akik régi elképzelések felújításával kísérelték meg az elméletet és a tapasztalatot új egységbe hozni. Ők – ma a természetgyógyászat körébe sorolt – deduktív megközelítésű, hajdani okkult nézeteket is szívesen felújító, felhasználó, a rész helyett az organizmus egységére hangsúlyt tevő spekulatív módszereket alkalmaztak, amelyek élénkebben őrizték a valláshoz és a bölcsülethez való eredeti rokonságukat.

Első jelei Magyarországon ezeknek az eljárásoknak az 1810-es, 1820-as években jelentek meg, a negyvenes évektől kezdve pedig egyre nagyobb divattá váltak. A delejés, vagyis a mesmerizmus, a homeopátia, a később induló és a homeopátiához gyakran kötődő hydropátia, sőt a Madách Imre által is tanulmányozott frenológia ekkoriban vált szélesebb körben üzött, felkapott orvoslási, megfigyelési módszerre. Ebben az időszakban ezeket tartották korszerűnek, reménykeltő eljárásoknak. Népszerűségüket elősegítette az is, hogy az orvosi képesítéssel nem rendelkező laikusok számára ez még érthető és valószínűleg érdekesebb is volt, mint az ekkor már kialakult szakszavakkal, az organizmus egésze helyett egyes betegségekre és testrészekre specializálódott orvosi szakterület. Kovács Sebestény Endre ebben a korban, amikor delejes orvosok, homeopáták sikereitől zengett a napi sajtó, amikor a Grafenbergbe vándoroltak a betegek – ahogy Abellino Jókai regényében –, hogy az osztrák csodagyógyító Priessnitz (1799-1851) hidegvizes kúráját alkalmazzák, amikor csodálatos gyógyulások híréből zengett

az ország, vált a legnépszerűbb orvossá, úgy, hogy “nem sodortatta el magát az orvostudományban oly gyakran fellépő divatáramlatok által”.³⁹

Kovács Sebestény Endre “allopatha” volt, vagyis a hagyományos orvoslás híve maradt, nem kísérletezett hát a kedvelt homeopátiás gyógymóddal, elismerte, mégsem gyakorolta a delejést, vagy más néven a magnetizmust. Jókaiéknál az 1850-es évek első felében különféle betegségek jelentek, akkor amikor gyakran üzött szórakozás volt az asztaltáncoltatás. “Dr. Kovács Sebestény Endre volt a házi orvosom; régi jó barátom és rokonom. Mikor megtudta, hogy én családotul az asztaltáncoltatással foglalkozom, tudós emberhez illő haragba jött és lehordott mindanyiunkat keményen: ‘Hisz ez a bajotoknak kútfeje’. Aztán megmagyarázta komolyan és szakértően, hogy az emberi magnetizmus valóban létező erő, s azzal különösen adományozva vannak mindazok, a kiknek hivatásuk az idegekkel dolgozni: költők, színészek, festők; de ezzel a magnetizmussal visszaélni, azt másra elpazarolni, mint hivatásunk teljesítésére, éppen olyan természetellen, mint az éltető ösztönök perverz irányzata”.⁴⁰

Ebben a légkörben vált hát az egyik legnépszerűbb, a legkiterjedtebb praxisú magyar orvossá,⁴¹ mégpedig hagyományos gyógymóddal. Bár háziorként is tevékenykedett, legnagyobb sikereit sebészként aratta, 1849-től haláláig a Rókus kórház I. Sebészeti Osztályának főorvosa volt. Sérves és orrműtéteiről válhatott híressé. Részt vett az orvosi közélet szervezésében is, ala-

pító tagja volt a Természettudományi Társulatnak. Persze ehhez a nagy sikerhez neki is a szerencse segítségével kellett, a közvélemény ekkor őt is csodálatosnak kellett tartsa: "Tudományánál egyedül szerencséje versenyzett úgy, hogy a legváratlanabb gyógyításokat és legsikerültebb műtéteket teljesítvén, nevéhez varázsszerű nimbusz kapcsolódott, mely delejes hatásánál fogva bizonyos gyógyerővel hatott azokra, kik kóralapotjukban hozzá fordultak."⁴²

Kovács Sebestény Endre azonban nemcsak *Deák Ferenc* és *Jókai Mór* háziorvosa volt, hanem kezelte *Garay Jánost*, valószínűleg *Vörösmarty Mihályt* és talán *Bajzát* is,⁴³ ő operálta ki *Aranynak* az epekövét, ő segédkezett *Tompa Mihály* gyógyításában, ő küldte *Vajda Jánost* Marienbadba. "Folytonos összeköttetésben élt a közélet és irodalom embereivel és vendégszerető házában majdnem hetenkint találkoztak *Horváth Mihály*, *Székács József*, *Tóth Lőrinc*."⁴⁴

A nemzetközi hírnő felfedező:

Péczy Ignác

"Ő ... egy meglepő fölfedezést tőn, egy új eszmét mondott ki, melyre nézve ha észleletei és tapasztalatai állanak és számtani bizonyossággal bírnak, akkor az összes orvostudomány nagy változásnak néz elébe; igen sok rejtély és két ezer éve talált mysteriumok kulcsa leendő a szaktudósok és a gyakorló orvosok körében."⁴⁵

A csodaorvosoktól a rudnói csodalelkezésben való csalódása ellenére sem ment el a kedve *Madách Imrének*, hiszen a sógora,

Huszár Sándor ajánlására megkereste a hatvanas években Egerváron csodaorvosnak elhíresült, akkor még orvosi képesítéssel sem rendelkező *Péczy Ignácot* (1826-?).⁴⁶

Madách "bár eleinte idegenkedéssel viseltetett e különködő, különleges gyógy mód szerint orvosló doktor iránt, mégis - nagyrészt aggodó s minden reménysugárba kétségbeesetten kapaszkodó édesanyjának biztatására - mind gyakrabban kereste fel, ha tette személyesen, ha nem írásban *Péczyt*, sőt később a súlyos betegek sajátos makacs bizalmával fordult feléje és gyógyulást várt tőle."⁴⁷

Péczy különleges gyógymódja pedig a manapság újra felfedezett íriszdiagnosztika (iridológia), amely benne ünnepli a módszer feltalálóját. Ez a szem szivárványhártyáján található elszíneződésekből, foltokból von le az egyén egészségi állapotára vonatkozó következtetéseket.⁴⁸

Felfedezése egy 1838 tájékan történt esetre megy vissza, amikor *Péczy* eltörte egy bagoly lábát, amelynek a szemében ugyanabban a pillanatban vérömlenyt, majd később egy tartósan megmaradó barna foltot figyelt meg. Aztán "midőn még 'csoda doktornak nevezték' s annak szerette tartani a laicus tömeg, egy ízben idegbetegségbe esett és megmagyarázhatatlan iszonyodást érzett az emberi szemek iránt. Egyszer történetesen egy úri ember nyitott be hozzá, ki vel háttal fordulva beszélni udvariatlanságnak gondolván, fölemelte a szeméit, melyek véletlenül az idegen szemével találkoznak. E perczen furcsa delejes remegés fogta el *Péczynek* egész valóját."⁴⁹ A bagollyal

történt régi emlék ekkor intuíciónszerű hirtelenséggel felidéződött benne. A szem szivárványhártyájának vizsgálati célra való felhasználásának gondolata innen eredt. Péczely ezt aztán később számos megfigyeléssel tette tudományosabbá és alkalmazhatóvá. Persze elképzelései közül sok kissé szokatlanul merésznek tűnhetett már akkoriban is. Nemcsak a szem foltjaiból szűrte le ugyanis a véleményét, hanem a szivárványhártya színét is meghatározónak tartotta. Szerinte a kék szem az, amely az egészséges állapotot jelenti, mivel minden gyermek kék szemmel születik és a színváltozások már ettől az állapottól való eltérést, a szervezet harmóniájának kisebb-nagyobb mértékű felborulását jelzi.⁵⁰ Péczely ehhez az önálló diagnosztikai módszerhez, a homeopatikus eljárást társította és szinte háziorvosává válhatott a Madách-családnak, hiszen még 1908-ban, *Madách Aladár* halálakor is tevékenykedett, amikor pedig már 82 éves volt.⁵¹ Egyike volt az olyan magyar orvosoknak, akiket a külföld is számontart felfedezése miatt.⁵²

Valószínűleg 1862 után ismerkedhetett össze a költő és a csodaorvos, hiszen csak ekkor alapította meg Péczely a hírnevét azzal, hogy kigyógyított egy hajdút Egerváron betegségből. "A hajdú jobban lett, minek híre eszeveszett gyorsasággal terjedett el a vidéken, s azután jöttek hozzája vakok, sánták, siketnémák és mindennemű kétségbeesett betegek, s ő fényes sikerrel és roppant szerencsével gyógyított, úgy, hogy Egervár búcsúhellyé lőn, s őt mindenki 'csudadoktor' tartotta."⁵³

Ekkor még nem rendelkezett orvosi képzettséggel, sógorának, *Gulyás János* (?-1876) hasonszenvi orvosnak homeopatikus szereit használta.⁵⁴ Különleges módszerének híre csak ezután terjedhetett el. "Kiolvasta ő a szemcsillag foltjaiból a betegnek minden baját, annak előzményeit, persze nagy része volt ebben a beteg autoszugesztíójának is. Híre járt, hogy egész gyűjteménye van mankókból, melyeket a szerencsésen gyógyult betegek hagytak emlékül nála."⁵⁵

A rudnói csodaorvos feltűnése óta azonban már megszilárdultak az orvoslás szabályai, ezért őt képesítés hiányában a megyei főorvos eltiltotta a gyógyítástól. Péczely ezért elvégezte az orvosegyetemet. 1868-ban kapott diplomát. A fővárosban telepedett le és Szinnyei szerint "hírnévre tett szert és keresett orvossá lett". Persze erről már Madách nem tudhatott, hiszen őt Péczely még laikusként kezelte.

Ifj. Balogh Károly – Madách Imre unokaöccse, aki Madách Imre fiával, Aladárral nevelkedett együtt – találkozott a csodaorvossal. "A hatalmas nagy, mély tekintetű, fekete, próféta szakállú Péczely új reményt csepegtetett a betegbe s véle anyjának bánatos szívébe is."⁵⁶

A kúráról, amellyel Madách Imrét kezelte, a Péczely-féle homeopatikus gyógyítás módszeréről is érdekességeket árul el Balogh Károly "A kúra ... rendszerint hosszadalmas volt. Eleinte progresszive 2-3-4 golyócska, naponkint háromszor, akkor aztán visszafelé 3, 3, 2(1). Eleinte súlyosbodni fogtak a tünetek, de fokozatosan jó majd a javulás is."⁵⁷

Ő számol be arról is, hogy Péczely Madách Imre sógorának, *Huszár Sándor* anyagi támogatásának segítségével tudta orvosi diplomáját megszerezni: "Így folytatta Péczely a mesterségét egy darabig; de aztán vétót mondtak a hivatásos doktorok, s meg kellett a diplomát szereznie. Pénze azonban nem volt. De volt Huszár Sándornak, s volt jó szíve hozzá."⁵⁸ Ennek az állításának azonban ellentmond a Hajnal Album, amely szerint Péczely "feljött Pestre, s 36 éves korában beiratta magát orvosnövendéknek. Pénze nem volt; de a 'csodadoktor' a fővárosban is oly szerencsét csinált, hogy becsületes keresményéből legalább tizenkét szegényebb sorsú ifjabb társának tette lehetővé, hogy az orvosi tudományokat bevégezhessék."⁵⁹ Lehet, hogy az egyébként nem túlzottan vagyonos Huszár Sándor csak a kezdeti felköltözésben segítette.

Balogh Károly szerint a "szemdiagnózis ... nem csinált iskolát. Nem beszél most már a csodadoktorról senki."⁶⁰ Noha akkoriban, mikor Madách Imre unokaöccse az emlékezéseit írta – 1912-ben – lehet, hogy alig lehetett már hallani az íriszdiagnosztikáról, manapság az újra felkapott, nemzetközileg is művelt természetgyógyászati módszerré vált,⁶¹ amely alapítójaként tiszteli Péczelyt. Jelenleg róla elnevezett, Péczely Ignác Íriszközpont⁶² működik Budapesten az alternatív orvoslási módszerek szervezőjeként.

A csodaorvos ehhez az önálló diagnosztikai módszeréhez a homeopatikus eljárást társította. A homeopátia elve a "similis similibus curantur" a betegség tünetéhez hasonló hatást kiváltó gyógyszer használatát tette fő

gyógyeszközzé. Ehhez járult még a másik alapelv, amely szerint a gyógyszerek hatása annál nagyobb, minél kisebb adagban használják, hiszen a gyógyszerek elsősorban nem az anyaguk miatt hatnak, hanem a bennük levő immateriális erők következtében, amelyek az életerő serkentését szolgálják. Ez az elv lehet, hogy első hallásra sarlatánságnak tűnik, de a megítélése igen változó lehet. *Noszlopi László* szerint Paracelsusnak "sokat köszönhet a homeopathia. Ez az irány nem volt mentes eredetileg okkult és asztrológiai meggondolástól, de ma már megszűnt 'titkos tudomány' lenni és szakszerűnek tekinthető orvosi felfogássá vált."⁶³ *Antall József*nek a magyarországi homeopátiát feldolgozó tanulmánya azonban a gyors elavulását és tudománytalanságát hangsúlyozta ki, mindamellett, hogy felhívja a figyelmet Hahnemann tanításának nagy hazai történeti jelentőségére.⁶⁴ Valóban fontos lehetett hazánkban ez az orvoslási mód. Politikai jelentősége is lehetett, hiszen Vörösmarty így írt róla Kölcheynek 1838-ban, feltehetőleg a felső hatalomra panaszolkodván: "Maga az orvostudomány sem eléggé szent, hogy istentelen kezeik súlyát ne érezze; folyóiratokban a homocopathiáról szólni sem szabad."⁶⁵ A hasonszenvi gyógy mód hazai népszerűségét talán ez is magyarázhatja.

A homeopátia orvosi szempontú megítélése még ma sem egyértelmű, bár – ahogy az íriszdiagnosztika is – mintha újra felvirágzóban lenne. A múlt században azonban orvosilag sokszor csak a későbbiekben igazolt életrendi, táplálkozástani előírásai által nagy hatékonyságot érhetett el. – Madách

Imrét is érdekelhette, hiszen könyvtárában megtalálható volt *Argenti Döme* népszerű homeopatikus könyve, amelyben – bizonyítékául a figyelmes tanulmányozásnak – még Madách bejegyzései is fellelhetők.⁶⁶

Jegyzetek

1. Csippék János: *Emlékezés a rudnói papra*, Gyógyszerészeti Közlöny, 1902. nov. 23. 27.sz. és nov. 30. 48.sz., 790.l. 2. Radó György: *Madách Imre. Életrajzi krónika*, Salgótarján, 1987. 91. l.; A feltehetően helytelen *Madna* nevet Balogh Károly könyvéből vehette át Radó György (Balogh Károly: *Madách az ember és a költő*, Bp., 1934. 391.). Wurzbach lexikona szerint (Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1867., XVI. Band.), amely talán a legbiztosabb forrás, *Madva Ferenc* néven szerepel. E néven szerepel Arányi Lajos könyvében is (Arányi Lajos: *Rudnó és lelkesze 1844 és 1845-ben és még valami többi közt a mai magyar zsidó is*, Pest, 1846.). Más variációk is találhatóak még. Nagy Ignác úti képecskéjében *Mada Ferenc* néven említi (Nagy Ignác: *A rudnói csoda*, Életképek, II. félev. júl. 17. 3.sz. 84.l.), Nagy Ivánnál *Madva József* található (Nagy Ivan: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest, 1860. VII. k. 234.l.), Bugát Pál pedig *Madva Pálnak* nevezte a rudnói csodaorvost (Bugát Pál: *A pesti Rókuskórház gyakorlató orvostanintézeté váló átalakítása*, in: *Magyar Orvosok és Természervizsgálók Pesten tartott Második Naggyűlésének Munkálatai*, Pest, 1842. 17.l.). Gortvay Györgynél pedig *Madra Ferenc*ként jelenik meg (Gortvay György: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I.*, Bp., 1953. 64.l.). 3. Madách Imre levele Szontagh Pálhoz, 1843.okt.31., in: M.I.Ö.M., sajtó alá rend., bev., jegyz. Halász Gábor, Bp., 1942., II.k. 953.l. 4. Arányi Lajos i.m. 21.l. 5. Szontagh Pálhoz 1844. jan. 1-én írt levelében említi: "A dekorációk ma mentek Rudnóra Pali sokszori mellfájása végett. - Nekem eddig a Privigyeyi porok láthatólag nem használtak...", in: M.I.Ö.M. i.m. II.k. 960.l. 6. Tolnai Vilmos: *Arany "Népnevelés"*

című költeménye, It, 1914. 317.l. 7. Wurzbach i.m.; *Oesterreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, V. Band, Wien, 1972. 8. Tóth Béla: *Kuruzslók*, in: U.ő.: *Magyar ritkaságok*, Bp., 1899. 201.l. 9. Idézi: Gortvay i.m. 64.l. (az általa megadott helyen, a Magyar Orvosok és Természervizsgálók második, 1842. évi naggyűlésének munkálatai között nem találtam idézetének lelőhelyét.) 10. Nagy Ignác: *A rudnói csoda*, Életképek, 1844. júl. 17. II. félev. 3.sz. 81-86.l. 11. Budapesti Híradó, 1844. júl. 23. 13.sz. 57.l. (A Budapesti Hirharang rovatot ekkoriban Nagy Ignác írta.) 12. Madách Imre levele id. Madách Imréhez, 1844.febr.24., in: Majthényi Anna levelezése, szerk. Andor Csaba, 264.l. (A Madách-könyvtár Uj-folyamának 2.kötetként áll megjelenés alatt.) 13. Bugát i.m. 17.l. 14. Bugát i.m. 18.l. 15. Kelecsény József, Vahot Imre: *Nyitra jelen állapota*, in: Kubinyi Ferenc - Vahot Imre (szerk.): *Magyar- és Erdélyország képekben*, 4.k., Pest, 1854. 24.l. 16. Csippék i.m. 789.l. 17. Stáhly Ignác (1787-1849) ekkor országos főorvos. Arányi (i.m.) szerint Stáhly Rudnóra látogatása csak szóbeszéd. Madvát erről kérdezve azt válaszolta, hogy "azon nagyobbféle urak mind incognito utaznak s úgy a manó sem ismer rájuk." (49.l.) 18. Kossuth levele Wesselényihez, 1844. máj. 15., in: Kardos Samu. Bárány Wesselényi Miklós élete és munkái, Bp., 1905. II. k. 148-149.l. 19. Wesselényi levele Kossuthoz 1844.júl.l., Történelmi Tár, 1903. 72.l. 20. Arányi (i.m.) cáfolja ezt a híresztelést (205.l., 211.l.) 21. "Tiszteljük tehát a rudnói lelkeszben a jeles értelmű férfiút, a nélkül, hogy benne valaha az alapos orvost keressük." (Arányi i.m., 224.l.) 22. Jókai Mór: *Mi hír Budán?* (Életképek, 1847. nov.7.), in: J.M.Ö.M. Cikkek és beszédek, I.k., Bp., 1965., 366.l. 23. V.ö. Steffel Ede: *A magyar Kneipp*, Nyitrai megyei Szemle, 1895.júl.7. 52.sz., 6.l. 24. Szalay Pál: *A nyitrai rudnói csodadoktor*, Gyógyszerészeti Közlöny, 1902.okt.26., 43.sz. 707.l. 25. Csippék i.m. 771.l. 26. Csippék i.m. 772.l. 27. Csippék i.m. 772-773.l. 28. Arányi i.m. 217.l.; Csippék (i.m. 772.l.) szerint azonban Arányi leírása nem egyezik az ő birtokában lévő receptekkel. 29. A kalomel máig használt higanyvegyület (Hg2Cl2) (Kempfer, Kurt: *A gyógyszerek története*, Bp., 1984., 232.l.), a "Sulf. auri antim" összetétele miatt emlékeztet az antimon pentaszulfid (Stibium sulfa-

ratum aurenticum) hurutos köhögések elleni, mára már elavult köptetőre (Kempler i.m. 64.l.) A recept ópiumot is tartalmaz. Tóth Béla szerint (i.m. 203.l.) is a privigyeci por kalomel és ópium keveréke volt. Az általa említett "rudnai kenőcs" viszont "fa-olaj és lópatarszelék összetimporálása" A recept pontos meghatározása azonban gyógyszerész szakembert igényelne. 30. Garay János: *Dr. Kovács Sebestény Endréhez*, in. G.J.O.M., 2.k. Bp., 1886. 13.l. 31. (legifj.) Balogh Károly: *Madách az ember és a költő*, Bp., 1934., 228.l. 32. Kerényi Ferenc: *Madách Imre ismeretlen levelei*, Itk 1968. 234.l. 33. V.ö. máj. 8-án Madách Károlyhoz írt levelét, in. Kerényi i.m. 235.l. 34. Madách Imre levele édesanyjának 1861.máj.29., in. M.I.O.M. i.m. 919.l. 35. Vasárnapi Ujság, 1856. dec.14. 50.sz. 36. Vasárnapi Ujság, 1878.máj.26. 21.sz. 37. Adler Herman: *A gyógytani rendszerek Paracelsustól korunkig*, Pest 1846. 10.l. 38. Arányi i.m. 10.l. 39. Dr. Rózsay József: *Emlébeszéd néhai Dr. Kovács Sebestény Endre fölött*, in. *Értekezések a természettudományok köréből*, 9.k. Bp., 1880. 40. Jókai Mór: *Astral-szellemek*, in. Jókai Mór Hátrahagyott művei 2.k., *Túl a láthatáron*, Bp., 1912., 69.l. 41. Vasárnapi Ujság, 1878.máj.26. 21.sz. 42. Sarkady István (szerk.), *Hajnal Album*, Bécs, 1867, 145.l. 43. V.ö. Dr. Rózsay József i.m. 12.l. 44. Dr. Rózsay i.m. 13.l. 45. Sarkady István (szerk.): *Hajnal Arczkekével és életerajzokkal díszített Album*, Bp., 1873. 186.l. 46. V.ö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái X. k.*Bp., 1905. Péczely Madách Aladár halálakor 1908-ban élt. Budapest címjegyzékében még 1910-ben is szerepel a neve és a címe (IV.ker. Magyar u. 30.) 1914-ben azonban már nem. 47. (legifj.) Balogh Károly i.m. (1934) 217.l. 48. V.ö. Péczely erre vonatkozó könyveit (*A szívárványhártyáról*, Bp., 1873; *Az idült betegségek. Útmutatás a szemekből kórisme tanulmányozásához*, Bp., 1880.; *Die Augendiagnose*, Tübingen, 1887.) 49. Sarkady (1873)

i.m. 186.l. 50. Péczely Ignác: *Az idült betegségek. Útmutatás a szemekből kórisme tanulmányozásához*, Bp. 1880., 46-48.l. 51. V.ö. Huszár: *Madách Aladár* 1848-1908, Losonci Ujság 1908.júl.30. 31.sz.: Madách Aladár "gyakran kereste fel Péczelit(!), aki azt jósolta neki, hogy januárban fog meghalni. Halála előtt 2-3 nappal keserű humorral jegyezte meg: 'No ugyan fel fog sülni Péczeli, ha én most meghalok'". 52. V.ö. *Brochkaus Encyklopadie*, Wiesbaden, 1967., Augendiagnose címszó. 53. Sarkady (1873.) i.m. 54. V.ö. Szinnyei i.m. 55. (ifj.) Balogh Károly gyermekkori emlékei, 1993., szerk. Andor Csaba, 191.l. (A Madách-könyvtár Új folyamának I. köteteként áll megjelenés alatt). 56. (ifj. Balogh Károly (1993) i.m. 192.l. 57. (ifj.) Balogh Károly (1993) i.m. 191-192.l. 58. (ifj.) Balogh Károly (1993) i.m. 192.l. 59. Sarkady (1873.) i.m. 188.l. 60. (ifj.) Balogh Károly (1993) i.m. 192.l. 61. V.ö. dr. Keresztúri Valéria: *Az íriszdiagnosztikáról*, Természetgyógyászat, 1991.márc. 62. A Péczely Ignác Íriszközpont hirdetése megtalálható a Természetgyógyászat folyóirat 1991. novemberi számának elején. 63. Noszlopi László: *A titkos erők és tanítások lélektana*, Bp., 1943., 91.l. 64. Antall József: *A homeopátia és orvosképzés Magyarországon*, Orvostörténeti Közlemények, Bp., 1969. 51-53.sz. 65. In. Vörösmarty Mihály Összes Munkái, 3.k. Bp., 1962. 373.l. A kritikai kiadás jegyzete szerint: "A homeopathia propagálásának kétségtelen világnézeti jelentése is volt e korban - e tanokban egy felvilágosult, természettudományos szemlélet látta a maga igazolását és diadalát." (372.l.) 66. Argenti Döme: *Különféle betegségek hasonzenvi (homoeopathiai) gyógyítása*, Hahnemann életrajzával. Madách Imrének a könyv 3. kiadása volt meg (Pest, 1858), amelybe ceruzával jegyzeteket írt. (V.ö. *Madách Imre kéziratai és levelezése [katalógus]*, összeáll. Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária, Bp., 1992. 419-420.l.).